

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2016, Αρ. 1

Πρακτικά 6ου Συνεδρίου

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

6^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων
24-26 Ιουνίου 2016

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ISSN: 2529-1157

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδόπουλος Ιωάννης

Πολυτρονοπούλου Σταυρούλα

Μπασιτά Αγγελική

ΙΟΥΝΙΟΣ 2016

Φωνολογική επίγνωση και δυσλεξία: ορισμοί,
συσχέτιση, παρέμβαση

Ζωή Ζαχάκου

doi: [10.12681/edusc.956](https://doi.org/10.12681/edusc.956)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ζαχάκου Ζ. (2017). Φωνολογική επίγνωση και δυσλεξία: ορισμοί, συσχέτιση, παρέμβαση. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2016(1), 307–320. <https://doi.org/10.12681/edusc.956>

Φωνολογική επίγνωση και δυσλεξία: ορισμοί, συσχέτιση, παρέμβαση

Ζωή Ζαχάκου

Φιλολόγος – Γλωσσολόγος με εξειδίκευση στην Ειδική Αγωγή και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο MA in Applied Educational Psychology (Deree College)

zoi_karditsa@yahoo.com

Περίληψη

Γλώσσα...μία τόσο μικρή λέξη με τόσο μεγάλη σημασία. Χωρίς αυτήν οι άνθρωποι δε μπορούν να επικοινωνούν και να ικανοποιούν τις προσωπικές και κοινωνικές τους ανάγκες. Η κατάκτησή της, μοιάζει εύκολη και αυτονόητη, αποτελεί, ωστόσο, μια πολύπλοκη, και ίσως επίπονη, διαδικασία για πολλά παιδιά. Η μεγαλύτερη δυσκολία που παρατηρείται κατά την κατάκτησή της είναι τόσο η πρόσληψη όσο και η επεξεργασία της, και ειδικά η φωνολογική. Ένας νέος όρος που σχετίζεται άμεσα με αυτή τη δυσκολία είναι η δυσλεξία. Προκειμένου να γίνει κατανοητή η συσχέτιση αυτή στην παρούσα, αναπτύσσονται οι δύο ορισμοί, καθώς και το πώς μπορούν εκπαιδευτικοί και γονείς να παρέμβουν σε επίπεδο φωνολογικό, ώστε να βελτιώσουν τη γραφή και την αναγνωστική ικανότητα των παιδιών με δυσλεξία. Συμπερασματικά, η παρούσα μελέτη υπογραμμίζει τη σημασία της φωνολογικής επεξεργασίας στην ανάπτυξη και βελτίωση της αναγνωστικής ικανότητας αλλά και της ικανότητας στην γραφή των παιδιών με δυσλεξία.

Λέξειςκλειδιά: δυσλεξία, φωνολογική επίγνωση, γλωσσολογία, παρέμβαση

Abstract

Language...such a little word with so much importance. Without it people cannot communicate with each other in their everyday life. The conquest of language seems easy and obvious; it is, however, a complex and, perhaps, painful process for many children, the most significant difficulty of which is the intake and the processing of language one of the most important parts of which is the phonological awareness. So,

the two definitions (dyslexia and phonological awareness), and how teachers and parents can intervene in phonological level to improve writing and reading skills of their children with dyslexia are developed in this study. In conclusion, this paper highlights the important role of phonological awareness in developing effective reading and writing skills of children with dyslexia

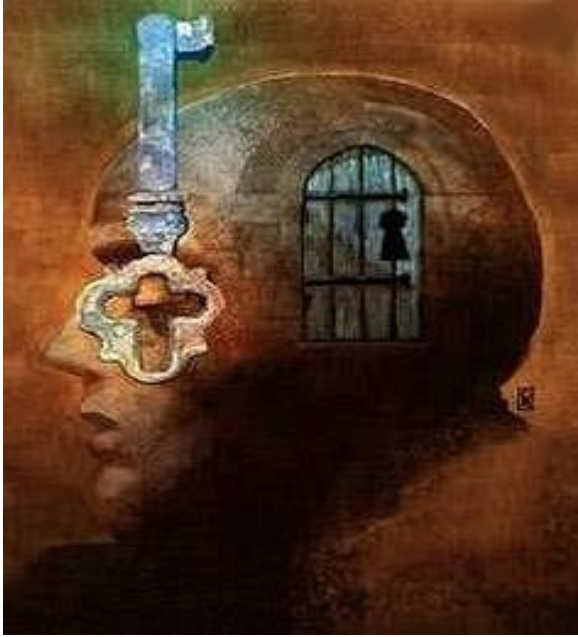
Keywords: dyslexia, phonological awareness, linguistics, intervention

Εισαγωγή

«Πολιτεία που δεν έχει σαν βάση της την παιδεία, είναι οικοδομή πάνω στην άμμο» (Αδ. Κοραΐς)

Όπως είναι γνωστό, αλλά και όπως επιβεβαιώνεται και από τα λόγια του Αδαμάντιου Κοραΐ, η σημασία της παιδείας γενικότερα, αλλά και της εκπαίδευσης ειδικότερα είναι τεράστια.

Όμως ακόμα πιο μεγάλη είναι η σημασία και το ενδιαφέρον που πρέπει να δίνεται στον τρόπο με τον οποίο αυτή μεταδίδεται. Κι αυτός ο τρόπος είναι το κλειδί που ανοίγει την πόρτα του μυαλού και της σκέψης του καθενός. Το κλειδί που θα καταφέρει να ανοίξει αυτήν την πόρτα είναι και αυτό που θα έχει μαζί του ο καθένας στη ζωή του και θα τον βοηθά να μαθαίνει.

Οι εκπαιδευτικοί, αλλά και οι γονείς, αυτό ακριβώς είναι που πρέπει να έχουν ως στόχο: να βρουν το σωστό κλειδί που θα ξεκλειδώσει την πόρτα του κάθε μαθητή. Και αυτό, γιατί κάθε πόρτα είναι μοναδική και ο κάθε μαθητής έχει το δικό του ξεχωριστό κλειδί – τρόπο εκμάθησης και αντίληψης του κόσμου.

Στην παρούσα μελέτη εξετάζεται ο τρόπος – κλειδί που θα βοηθήσει τους μαθητές με δυσλεξία να βελτιώσουν τόσο την αναγνωστική τους ικανότητα όσο και την ικανότητά τους να γράφουν σωστά. Αυτό θα το επιτύχουν μέσα από την εκμάθηση του φωνολογικού συστήματος της γλώσσας και ειδικότερα ερχόμενοι σε επαφή με τη φωνολογική επεξεργασία της γλώσσας.

Ο όρος δυσλεξία

Ο όρος Δυσλεξία είναι μια σύνθετη λέξη που αποτελείται από το μόριο *δυσ-* που σημαίνει δύσκολος και το ρήμα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας *λέγω*. Επομένως, η δυσλεξία είναι η δυσκολία που έχει κανείς στο λόγο και συγκεκριμένα στο γραπτό λόγο.

Σημειώνεται εδώ ότι η βιβλιογραφία αναφέρει πληθώρα ορισμών για τη δυσλεξία, χωρίς ωστόσο κάποιος από αυτούς να είναι παγκοσμίως αποδεκτός. Γενικά, όμως, θα μπορούσε κανείς να πει πως στα άτομα με δυσλεξία παρατηρούνται ανεπάρκειες σε επίπεδο αναγνώρισης της λέξης, αλλά και στο συλλαβισμό αυτής.

Ο πιο διαδεδομένος και ευρύτερα αποδεκτός ορισμός είναι αυτός που διατυπώθηκε το 2010 από την IDA (InternationalDyslexiaAssociation)¹. Σύμφωνα με αυτόν: «η δυσλεξία είναι ειδική μαθησιακή δυσκολία που έχει νευροβιολογική καταγωγή. Χαρακτηρίζεται από δυσκολίες για την ακριβή και / ή ευχέρεια στην αναγνώριση λέξεων και από φτωχή ικανότητα συλλαβισμού και αποκωδικοποίησης. Αυτές οι δυσκολίες τυπικά είναι αποτέλεσμα ανεπάρκειας στο φωνολογικό επίπεδο της γλώσσας που συχνά δεν είναι αναμενόμενο σε σχέση με άλλες γνωστικές ικανότητες και την πρόβλεψη των αποτελεσματικών οδηγιών στην τάξη. Δευτερεύουσες συνέπειες μπορεί να περιλαμβάνουν προβλήματα στην αναγνωστική ικανότητα και μειωμένη αναγνωστική εμπειρία η οποία μπορεί να εμποδίσει την ανάπτυξη του λεξιλογίου και προηγούμενης γνώσης.»

Πρόκειται, δηλαδή, για δυσκολία που οφείλεται στη μειωμένη κατανόηση (έλλειψη λεξιλογίου και προηγούμενης γνώσης) καθώς και στην μειωμένη ικανότητα αποκωδικοποίησης, όπως φαίνεται και στο παρακάτω σχήμα.

Εικόνα 1²

Βάσει αυτού του ορισμού, αλλά και αυτών που παρατίθενται στη βιβλιογραφία (και που για ευνόητους λόγους δεν μπορούν να παρατεθούν στην παρούσα μελέτη) παρατηρούνται ορισμένα κοινά βασικά χαρακτηριστικά των ατόμων με δυσλεξία,

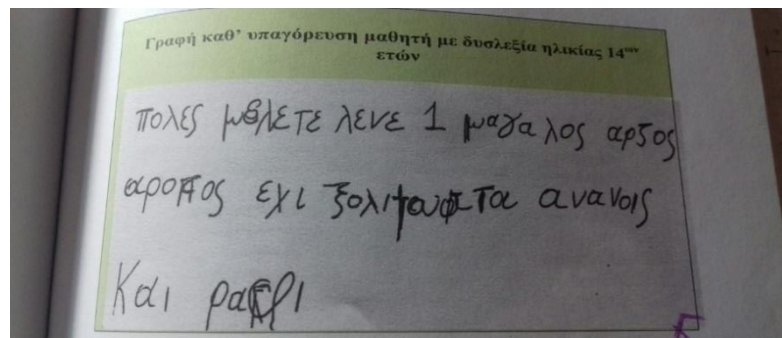
¹ Mather N. & Wendling B. (2012), Essentials of Dyslexia Assessment and Intervention, Wiley and Sons Inc., New Jersey

² Πηγή εικόνας: https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/192-ΠΑΙΝ162/ΠΑΙ_162_2.ppt

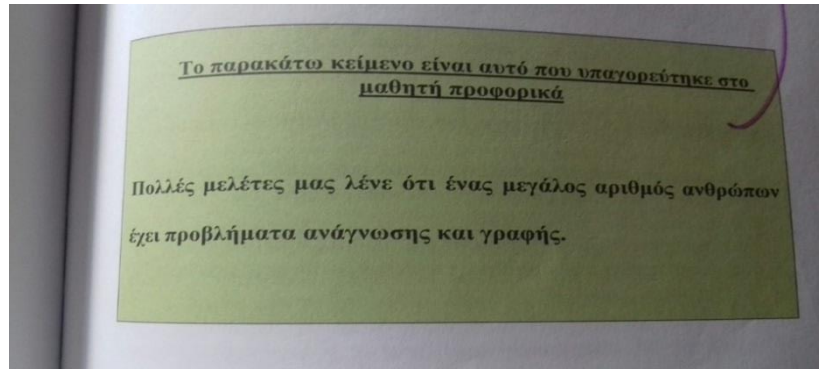
χωρίς ωστόσο να λησμονείται το γεγονός ότι το προφίλ του κάθε ατόμου είναι διαφορετικό στο σύνολό του. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι συνοπτικά τα εξής: δυσκολεύονται να μάθουν τα ονόματα και τους ήχους των γραμμάτων της αλφαβήτου, συγγέουν γράμματα με παρόμοιο ήχο (τα πιο χαρακτηριστικά από αυτά είναι το /φ/ - /θ/ και /β/ - /δ/), συγγέουν λέξεις που μοιάζουν οπτικά ή ακουστικά (χιόνι - πiónι), κάνουν καθρεπτική ανάγνωση (νάτο αντί όταν), κάνουν αντιστροφές και μεταθέσεις γραμμάτων (πχ. Στασάρα αντί τσατσάρα), δυσκολεύονται να οργανώσουν τα γράμματα στη σωστή σειρά ή ακόμα και χωρικά μέσα στη λέξη, όταν συλλαβίζουν, αντικαθιστούν συχνά λέξεις με άλλες που έχουν παρόμοια ή την ίδια σημασία (σκοτεινός αντί μαύρος), συλλαβίζουν την ίδια λέξη με διαφορετικούς τρόπους στην ίδια σελίδα ή ακόμα και στην ίδια παράγραφο, δυσκολεύονται να προφέρουν κάποιες πολυσύλλαβες λέξεις σωστά, κάνουν επαναλήψεις, παραλείψεις ή προσθήκες συλλαβών ή ακόμα και λέξεων, και έχουν αργή αντίληψη των λέξεων, γεγονός που επηρεάζει το ρυθμό ανάγνωσής τους, καθώς και την ευχέρειά τους.

Παρακάτω δίνεται ένα παράδειγμα γραφής μαθητή με δυσλεξία³: στην αρχή δίνεται το κείμενο που έγραψε το παιδί έπειτα από υπαγόρευση και ακολουθεί το κείμενο, όπως ακριβώς διαβάστηκε στο μαθητή.

Εικόνα 2

³ Πολυχρονοπούλου Σ. (2012), Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες, Αθήνα

Από όλα τα παραπάνω γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι το βασικό χαρακτηριστικό της δυσλεξίας είναι η δυσκολία που αντιμετωπίζουν τα άτομα αυτά στο φωνολογικό επίπεδο της γλώσσας, και δη στην φωνολογική επεξεργασία της γλώσσας, γεγονός που οδηγεί σε δυσκολία κατά την αναγνώριση μιας λέξης. Η επιστήμη που εξηγεί ποιο είναι το φωνολογικό σύστημα της γλώσσας και τι σημαίνει φωνολογική επεξεργασία ή επίγνωση είναι η Γλωσσολογία.

Γλωσσολογία – Φωνολογία

Πρόκειται για επιστήμη που απαντά σε σημαντικά ερωτήματα γύρω από τη γλώσσα: τι γνωρίζουμε όταν γνωρίζουμε μια γλώσσα, πώς κατακτάται αυτή η γνώση και πώς χρησιμοποιείται. Εξετάζει δε τη γλώσσα ως μέρος της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Διακρίνεται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τη Θεωρητική και την Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία. Η Θεωρητική μελετά τη γλώσσα βάσει των επιπέδων ανάλυσής της, δηλαδή βάσει του φωνολογικού συστήματος (άρθρωση και πρόσληψη των φθόγγων - φωνητική), της μορφολογίας (σχηματισμός των λέξεων), της σύνταξης (σχηματισμός φράσεων και προτάσεων), της σημασιολογίας (σημασίας γλωσσικών εκφράσεων) και της πραγματολογίας (χρήση της γλώσσας στην καθημερινή ζωή). Η Εφαρμοσμένη, αντίθετα, εξετάζει τις συνθήκες υπό τις οποίες κατακτάται και χρησιμοποιείται η γλώσσα από τη γλωσσική κοινότητα. Διαιρείται δε γι' αυτό σε κλάδους, όπως κοινωνιογλωσσολογία, λεξικογραφία κλπ.

Η Φωνολογία – θέμα της παρούσας μελέτης –, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, αποτελεί κλάδο της γλωσσολογικής επιστήμης, και δη της Θεωρητικής Γλωσσολογίας, που ιδρύθηκε από τη Σχολή της Πράγας κατά την τρίτη δεκαετία του αιώνα μας. Ο κλάδος αυτός εξετάζει τις λειτουργικές σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα

στους φθόγγους του συστήματος μιας συγκεκριμένης γλώσσας. Πιο συγκεκριμένα, από τις μονάδες του φωνητικού συστήματος μιας γλώσσας ανάγεται με αφαιρέσεις στο φωνολογικό σύστημα, που αποτελείται από τους μεμονωμένους φθόγγους ή από ομάδες φθόγγων.

Κρίνεται απαραίτητο εδώ να αναφερθεί ότι η παρουσία ή η απουσία ορισμένων φθόγγων ή ομάδων φθόγγων σε μια λέξη διαφοροποιεί τη σημασία της λέξης (Μπαμπινιώτης Γ., 1985). Γι' αυτό και είναι υψίστης σημασίας η γνώση και κατάκτηση του φωνολογικού συστήματος της γλώσσας από τον ομιλητή. Λάθη στη σημασία και το περιεχόμενο μιας λέξης οδηγούν σε ποικίλα προβλήματα επικοινωνίας στην καθημερινή ζωή των ατόμων, τα οποία μελετά αναλυτικά άλλος κλάδος της γλωσσολογίας, αυτός της πραγματολογίας.

Φωνολογική επίγνωση

Η ικανότητα του ατόμου, να προσλαμβάνει, αλλά και να χειρίζεται τους ήχους μιας γλώσσας, δηλαδή τους φθόγγους που δημιουργούν τις λέξεις σε αυτή τη γλώσσα, ονομάζεται φωνολογική επίγνωση. Πρόκειται για μια μεταγλωσσική ικανότητα, που αποτελεί μέρος της γενικότερης ακουστικής αντιληπτικής ικανότητας, με την οποία το άτομο κατανοεί την εσωτερική δομή της γλώσσας του. Είναι η βάση για την ακριβή αναγνώριση λέξεων που είναι απαραίτητες για την ανάγνωση και την κατανόηση ενός κειμένου, το συλλαβισμό και γενικώς τη γραπτή έκφραση. Για πολλά παιδιά είναι αυτόματη διαδικασία, για άλλα, όμως, δεν γίνεται ούτε φυσικά ούτε εύκολα.

Η πορεία της κατάκτησης αυτής της ικανότητας διαφέρει από παιδί σε παιδί εξαιτίας πληθώρας παραγόντων, γενετικών αλλά και περιβαλλοντικών. Η ηλικία και το γλωσσολογικό επίπεδο του παιδιού αποτελούν σημαντικούς δείκτες αυτής της πορείας. Πρόκειται, μάλιστα, για μεταβλητό φαινόμενο, σύμφωνα με κάποιους μελετητές, που έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορεί εύκολα κανείς να προβλέψει τι είναι αυτό που πρέπει να γνωρίζει ένα παιδί σε μια συγκεκριμένη ηλικία. Για ορισμένα παιδιά δεν επιτυγχάνεται ποτέ η πλήρης κατάκτηση της φωνολογικής επίγνωσης. Ορισμένοι ορίζουν τα στάδια από τα οποία περνά κανείς για να την κατακτήσει σε τρία, ενώ σύμφωνα με άλλους είναι πολλά περισσότερα. Ωστόσο ίσως

παρατηρήσει κανείς ότι επί της ουσίας πρόκειται για τις ίδιες διαδικασίες που κάποτε παρουσιάζονται με περισσότερη και κάποτε με λιγότερη ανάλυση – κατάτμηση. Συνοπτικά τα στάδια αυτά είναι τα εξής: α) η επίγνωση της φωνημικής δομής του λόγου, δηλαδή η γνώση ότι ο λόγος αποτελείται από φωνήματα, η σύνθεση και η ανάλυση των οποίων είναι οι βασικότερες διαδικασίες χειρισμού τους, β) η επίγνωση της συλλαβικής δομής του λόγου, δηλαδή η γνώση ότι οι λέξεις αποτελούνται από συλλαβές, καθώς και η ικανότητα χειρισμού τους. Εδώ ξανά η σύνθεση και η ανάλυση των συλλαβών είναι οι βασικές μέθοδοι χειρισμού τους, και γ) η επιμέρους επίγνωση της δομής της γλωσσικής μονάδας μεταξύ της φωνημικής και της συλλαβικής δομής, δηλαδή του αρχικού (σύμφωνο ή σύμπλεγμα συμφώνων) και του τελικού (φωνήεν και σύμφωνα που ακολουθούν) τμήματος της συλλαβής.

Ήδη παρατηρώντας και μελετώντας κανείς τα στάδια της διαδικασίας αυτής κατανοεί ότι κάθε άλλο παρά απλή είναι η κατάκτηση και γνώση της εσωτερικής δομής μιας γλώσσας. Απαιτείται πληθώρα μηχανισμών που, όπως αναφέρθηκε, κάποτε γίνονται αυτόματα και κάποτε με εκμάθηση και πολύ κόπο και χρόνο. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η δυσκολία στην εκμάθηση της φωνολογικής επίγνωσης οφείλεται από τη μία στο ότι τα ίδια τα φωνήματα δεν αντιστοιχούν πάντα στις ηχητικές μονάδες με τις οποίες προφέρονται, καθώς και στο ότι τα φωνήματα στερούνται σημασιολογικού περιεχομένου σε αντίθεση με τις λέξεις (το –π– και το –φ– για παράδειγμα δεν έχουν κανένα σημασιολογικό περιεχόμενο σε αντίθεση με τη λέξη πλάφι).

Η διαδικασία της φωνολογικής επίγνωσης έχει δύο βασικά χαρακτηριστικά: α) την ικανότητα του παιδιού να χωρίζει τις λέξεις σε ήχους (δηλαδή φωνήματα) και β) την ικανότητα να μπορεί να συνδυάζει αυτούς τους ήχους, ώστε να δημιουργεί λέξεις.

Φτωχή φωνολογική επίγνωση έχουν τα παιδιά που παρουσιάζουν δυσκολίες στις παραπάνω διαδικασίες. Πιο συγκεκριμένα, τα βασικότερα από τα συμπτώματα που παρουσιάζουν είναι τα εξής: αργή ανάπτυξη λόγου, δυσκολία ανάγνωσης της λέξης και δυσκολία στο συλλαβισμό. Πολλές φορές μάλιστα μπορεί να αναπτύσσεται ομαλά ο λόγος τους, αλλά η ανάγνωση και ο συλλαβισμός τους να παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα. Επίσης, έχουν την τάση να βασίζονται στην οπτική αναπαράσταση της λέξης και όχι στην αντιστοιχία της σχέσης μεταξύ φωνήματος (ήχου) – γραφήματος (οπτικής αναπαράστασης του ήχου αυτού), έχουν αργό ρυθμό

ανάγνωσης, δυσκολεύονται να εφαρμόσουν τους κανόνες για τα φωνήματα σε λέξεις που δεν τους είναι οικείες και τέλος, κάνουν συχνά λάθη στην άρθρωση.

Επομένως, φτωχή φωνολογική επίγνωση σημαίνει δυσκολία στην αναγνώριση λέξεων, αφού προϋπάρχει η δυσκολία στη κατάκτηση των κανόνων της αλφαβήτου. Αυτό με τη σειρά του οδηγεί στη δυσκολία των παιδιών αυτών να διαβάσουν και να γράψουν σωστά. Η φτωχή φωνολογική επίγνωση σύμφωνα με τους Mather και Wendling, καθώς και με τον ορισμό της IDA που δόθηκε παραπάνω, αποτελεί το βασικό πρόβλημα και την δυσκολία – κλειδί της δυσλεξίας. Επίσης, την αναφέρουν ως πρώιμο δείκτη, εγγύτερη αιτία ή το κυρίαρχο στοιχείο που σχετίζεται με τη δυσλεξία και βοηθά στην κατανόησή της.

Ερευνώντας τον αντίποδα των δυσκολιών αυτών, μπορεί κανείς να πει ότι επί της ουσίας οι ικανότητες που έχει κανείς, όταν έχει επαρκή ή ανεπτυγμένη φωνολογική επίγνωση, είναι αυτές της αναγνώρισης, απομόνωσης, ταύτισης, ανάλυσης, σύνθεσης, προσθήκης, διαγραφής και αντικατάστασης των φωνημάτων με απώτερο στόχο τη δημιουργία νέων λέξεων. Πώς, λοιπόν, θα το επιτύχει κανείς αυτό;

Η παρέμβαση: βελτιώνοντας τη φωνολογική επίγνωση

Στις περιπτώσεις εκείνες, οπότε και η φωνολογική επίγνωση δεν είναι αυτόματη, η χρήση των σωστών και κατάλληλων μεθόδων για τη διδασκαλία και κατάκτησή της είναι η πιο αποτελεσματική λύση. Ας τονιστεί εδώ ότι η διδασκαλία της δεν ωφελεί μόνο τους μαθητές που βρίσκονται σε κίνδυνο να παρουσιάσουν (ή έχουν) μαθησιακές δυσκολίες, αλλά και τους μαθητές που δε βρίσκονται σε αντίστοιχο κίνδυνο, καθώς βελτιώνει την «ανάδυση του γραμματισμού τους» ή την αναγνωστική και ορθογραφική τους ικανότητα.

Η παρέμβαση για τη βελτίωση των ικανοτήτων των παιδιών σε αυτό το επίπεδο κρίνεται άκρως απαραίτητη, διότι η γνώση της οδηγεί στην αναγνώριση των λέξεων και αυτό με τη σειρά του στη σωστή ανάγνωση και κατανόηση ενός κειμένου, στο σωστό συλλαβισμό των λέξεων, καθώς και στη γραπτή έκφραση γενικότερα. Εκτός της βελτίωσης στον καθαρά μαθησιακό τομέα, παρατηρείται άμεσα και αύξηση της αυτοπεποίθησής τους, αλλά και της γενικότερης ψυχολογίας τους, καθώς νιώθουν πιο άνετα να διαβάζουν και να γράφουν.

Για να είναι, όμως, αποτελεσματική η παρέμβαση και να επιτευχθούν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματά της, θα πρέπει να γίνεται εγκαίρως. Όσο πιο νωρίς γίνει γνωστή η ύπαρξη της δυσκολίας αυτής και όσο πιο νωρίς γίνει και η παρέμβαση τόσο πιο αποτελεσματική θα είναι αυτή.

Είναι πολύ σημαντικό να γνωρίζει κανείς να διαβάζει και να γράφει σωστά, ιδίως στη σύγχρονη εποχή, όπου η μετάδοση των πληροφοριών γίνεται στο μεγαλύτερο μέρος της μέσω του γραπτού λόγου. Με τη γνώση της – σωστής – γραφής και της ανάγνωσης μπορεί κανείς να συμμετέχει άφοβα σε όλες τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές δραστηριότητες. Εκπαιδευτικοί και γονείς πρέπει να έχουν υπόψιν τους πως, εκ φύσεως, δεν πρόκειται για απλές διαδικασίες και ιδίως αυτή της ανάγνωσης, που χαρακτηρίζεται ως αρκετά πολύπλοκη. Επομένως, είναι λογικό και ευνόητο πως θα υπάρξουν και μαθητές που θα παρουσιάσουν δυσκολίες κατά την εκμάθησή τους. Με το σωστό τρόπο, όμως, θα εξασκούνται σε αυτές τις διαδικασίες χωρίς φόβο και άγχος και θα παρατηρούν την εμφανή βελτίωσή τους με άμεσο αποτέλεσμα την αύξηση της αυτοπεποίθησης και της επιθυμίας τους για συμμετοχή σε τέτοιες δραστηριότητες.

Οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να παρέμβει κανείς ποικίλλουν. Η επιλογή των καταλληλότερων, ωστόσο, καθώς και η επιτυχής εφαρμογή τους εξαρτάται αποκλειστικά από το βαθμό δυσκολίας του κάθε παιδιού, αλλά και από τις εκπαιδευτικές του ανάγκες. Και αυτό είναι κάτι που πρέπει να γνωρίζουν και οι εκπαιδευτικοί αλλά και οι γονείς, όταν προσπαθούν να διδάξουν ή αντιστοίχως να βοηθήσουν τα παιδιά στη μελέτη τους. Έχοντας, επομένως, όλα αυτά υπόψιν στη συνέχεια παρατίθενται ορισμένοι ενδεικτικοί, αλλά σε καμία περίπτωση αποκλειστικοί και μοναδικοί, τρόποι για την κατάκτηση της φωνολογικής επίγνωσης.

Ως μια πρώτη μορφή παρέμβασης προτείνεται η ακουστική διαδικασία. Το άκουσμα τραγουδιών και ποιημάτων ήδη από πολύ μικρή ηλικία, καθώς και η ακουστική διάκριση μιας συλλαβής ή φωνήματος συμβάλλουν σημαντικά στο να μάθει το παιδί να ξεχωρίζει τους ήχους πιο εύκολα, αλλά και να αναγνωρίζει ακουστικά την εικόνα εκείνη που εμπεριέχει τη συγκεκριμένη συλλαβή ή φώνημα (αναλόγως με αυτό που θέλουμε να του διδάξουμε).

Στη συνέχεια σημαντική κρίνεται η εκμάθηση των διαδικασιών της σύνθεσης και ανάλυσης: ανάλυση – κατάτμηση μιας πρότασης σε λέξεις, μιας λέξης σε συλλαβές ή

ακόμα και σε φωνήματα, με παλαμάκια ή χρήση κύβων, αποτελεί μια βιωματική διαδικασία ανάλυσης και γνώσης της δομής της πρότασης και της λέξης που αναμφισβήτητα θα εντυπωθεί στο παιδί και θα του είναι ευκολότερο να το μάθει. Η διαδικασία της σύνθεσης είναι η αντίστροφη της ανάλυσης. Και εδώ ακολουθούνται αντίστοιχα βήματα, σύνθεση φωνημάτων ή συλλαβών σε λέξεις και σύνθεση λέξεων σε προτάσεις. Εδώ ο εκπαιδευτικός ή ο γονιός εν είδει παιχνιδιού συλλαβίζει μια λέξη ή προφέρει ένα – ένα τα φωνήματα και ο μαθητής καλείται να αναγνωρίσει αυτή τη λέξη στο σύνολό της. Κατ' αντιστοιχία μπορεί να του ζητηθεί να αναγνωρίσει μια σύντομη πρόταση μέσα από σειρά λέξεων που του ειπώθηκε.

Όπως το παιχνίδι, έτσι και η εικόνα αποτελούν δύο πολύ σημαντικά βοηθήματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Έτσι, τα ElkoninBoxes και η διάκριση αρχικού φωνήματος βάσει εικόνων συμβάλλουν αρκετά αποτελεσματικά στη διαδικασία αυτή. Με τα πρώτα δίνεται μια εικόνα που αναπαριστά μια λέξη και από κάτω δίνονται άδεια κουτάκια, ένα για κάθε γράμμα της λέξης ή ένα για κάθε συλλαβή της αναλόγως με το αντικείμενο που διδάσκεται. Στη δεύτερη, δίνονται εικόνες και ο μαθητής καλείται να επιλέξει εκείνη το σχέδιο της οποίας αρχίζει από το φθόγγο που ακούει από το διδάσκοντα. Μια ακόμα άσκηση με εικόνες είναι η διάκριση θέσης της συλλαβής. Εδώ, δίνεται μια εικόνα και από κάτω άδεια κουτάκια. Ο μαθητής καλείται να χρωματίσει το κουτάκι στο οποίο ανήκει η συλλαβή ή το φώνημα που του ζητήθηκε από τη λέξη που αντιπροσωπεύει η εικόνα.

Η διαδικασία της αφαίρεσης είναι εξίσου σημαντική, αλλά και δύσκολη. Εδώ ο μαθητής καλείται να αφαιρέσει μια συλλαβή ή ένα φώνημα από μια λέξη που του δίνεται και στη συνέχεια να πει τη νέα λέξη (πχ. Γάτα: ποια λέξη προκύπτει αν βγάλεις το - γα).

Πολλές φορές η αφαίρεση ακολουθείται από τη διαδικασία της αντικατάστασης. Ο μαθητής καλείται να αντικαταστήσει μια συλλαβή ή ένα φώνημα μιας λέξης με το αντίστοιχο που θα του υποδείξουν και στη συνέχεια θα πρέπει να ονοματίσει τη νέα λέξη (είτε είναι πραγματική είτε είναι ψευδολέξη). Στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής μπορεί να δοθούν στο μαθητή δύο λέξεις που διαφέρουν σε ένα φώνημα ή μια συλλαβή και εκείνος θα πρέπει να βρει το φώνημα ή τη συλλαβή που είναι διαφορετική.

Το θεατρικό παιχνίδι ή το κουκλοθέατρο, όπου ο εκπαιδευτικός δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες μέσα στις οποίες το παιδί θα επιχειρήσει από μόνο του να αναλύσει λέξεις στα φωνήματά τους, ή παιχνίδια όπως το μήλο (το παιδί πρέπει να κόψει το μήλο σε τόσα κομμάτια όσες είναι οι συλλαβές της λέξης που αντιπροσωπεύει η λέξη «μήλο»), η σαλάτα (ένα κυβάκι κίτρινο αντιστοιχεί σε μια συλλαβή κι ένα κυβάκι κόκκινο σε μια άλλη και πετώντας τες μέσα σε ένα μεγάλο κουτί το παιδί ερωτάται ποια λέξη προκύπτει από τη συνένωση των δύο μεμονωμένων συλλαβών που προηγήθηκαν), το «βρες ποιο ταιριάζει» (δίνεται μια αρχική λέξη την οποία το παιδί επαναλαμβάνει και στη συνέχεια δίνονται άλλες τρεις και του ζητάται να διαλέξει ποια από αυτές ταιριάζει ακουστικά με την πρώτη), η δημιουργία ποιημάτων από το ίδιο το παιδί με ζευγάρια λέξεων που ομοιοκαταληκτούν, αλλά και γενικότερα τα παιχνίδια οπτικοποίησης (οι λέξεις μπορούν να αντικατασταθούν από τις αντίστοιχες εικόνες ειδικά κατά τα πρώτα στάδια της εκμάθησης της φωνολογικής επεξεργασίας) είναι τα πιο δυνατά μέσα που έχει ο εκπαιδευτικός για να βοηθήσει το παιδί να κατανοήσει και να μάθει τους βασικούς κανόνες που διέπουν τη φωνολογική επίγνωση. Κι αυτό, γιατί αποτελούν ένα βιωματικό τρόπο μάθησης.

Τέλος, η ανάγνωση ψευδολέξεων ποικίλων μεγεθών (στην αρχή δισύλλαβες λέξεις και σταδιακά αυξάνονται οι συλλαβές τους) και η αντιστροφή συλλαβών μιας λέξης με στόχο τη δημιουργία ψευδολέξεων (προφορικά και με τη χρήση κύβων για καλύτερα δυνατά αποτελέσματα) συμβάλλουν σημαντικά στην κατανόηση της δομής της γλώσσας, και άρα στην κατάκτηση της φωνολογικής επίγνωσης.

Γενικά, η παρέμβαση θα πρέπει να είναι στοχευμένη και όχι αόριστη και γενική. Άλλες τεχνικές και μέθοδοι θα χρησιμοποιηθούν, όταν θέλει κανείς να βελτιώσει την ανάγνωση, άλλες για την ορθογραφία (πχ. λίστα που φτιάχνει το παιδί με τις πιο δύσκολες ως προς την ορθογραφία λέξεις τις οποίες επαναλαμβάνει συνεχώς) και άλλες για το συλλαβισμό (πχ. διδασκαλία προθεμάτων και επιθημάτων, και διδασκαλία πολύ κοινών και γνωστών λέξεων με συμπλέγματα (γκ, γγ, μπ, ντ τζ, τσ)). Ανάγνωση, ορθογραφία και συλλαβισμός είναι οι τρεις βασικοί τομείς τους οποίους επηρεάζει η φτωχή φωνολογική επίγνωση και στους οποίους θα πρέπει να στοχεύει η παρέμβαση αναλόγως, βεβαίως, με τις ανάγκες και αδυναμίες του κάθε παιδιού.

Συμπερασματικά

Η δυσλεξία αφορά δυσκολίες στην ανάγνωση και τη γραφή, οι οποίες οφείλονται στη φτωχή φωνολογική επίγνωση που διακατέχει τα άτομα αυτά. Επομένως, συνδέεται άρρηκτα με τη φωνολογική επίγνωση, βελτίωση της οποίας οδηγεί σε εξομάλυνση των δυσκολιών που παρατηρούνται κατά την πρώτη. Η δυσλεξία είναι εγγενής στα άτομα, δεν παύει να υπάρχει. Ωστόσο, τα άτομα αυτά μπορούν έπειτα από κατάλληλη, συστηματική και, ει δυνατόν, πρώιμη παρέμβαση να παρουσιάζονται χωρίς εμφανή συμπτωματολογία.

Επομένως, κρίνεται ωφέλιμο να υπάρξει έντονη δραστηριότητα κυρίως από τους εκπαιδευτικούς, αλλά και τους γονείς, στο χώρο της φωνολογικής επίγνωσης, όχι μόνο σε μαθητές με δυσλεξία, αλλά και σε όλους. Κι αυτό, επειδή η σημασία της ανάγνωσης και της γραφής με τις οποίες αυτή συνδέεται είναι πολύ μεγάλη. Ας σημειωθεί εδώ πως η σχέση ανάγνωσης και φωνολογικής επίγνωσης είναι διπλής κατεύθυνσης: όσο η φωνολογική επίγνωση αναπτύσσεται, τόσο βελτιώνεται η ανάγνωση και το αντίστροφο.

Ωστόσο, χρήσιμο είναι να γνωρίζει κανείς ότι οι δεξιότητες της φωνολογικής επίγνωσης καλλιεργούνται σε όλη τη διάρκεια των σχολικών χρόνων του παιδιού, καθώς αυτό έρχεται σε καθημερινή επαφή και τριβή με την τυπική διδασκαλία του γραπτού λόγου. Υπάρχουν, επομένως, ευκαιρίες για το παιδί να βελτιώσει αυτή του τη δυσκολία. Ας διευκρινιστεί εδώ ότι η φωνολογική εξάσκηση από μόνη της δεν εγγυάται ούτε ευκολία και ευχέρεια στην εκμάθηση της ανάγνωσης, ούτε - πολύ περισσότερο - μακροχρόνια σχέση αγάπης του παιδιού με το βιβλίο. Ο συνδυασμός φωνολογικής επίγνωσης με την καλλιέργεια του προφορικού λόγου, την κατανόηση της χρησιμότητας και λειτουργίας του γραπτού λόγου, καθώς και τη συνεχή ανάγνωση βιβλίων είναι αυτός που θα αποδώσει τα καλύτερα αποτελέσματα και θα βελτιώσει δραματικά την απόδοση του παιδιού τόσο στο σχολείο όσο και στην κοινωνική του ζωή γενικότερα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Κολαρά Ευτέρπη, Ο Ρόλος της Φωνολογικής Συνειδητότητας στην Κατάκτηση του Γραπτού Λόγου

Μπαμπινιώτης Γ., Ιστορική Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας, Ι. Φωνολογία, Αθήνα, 1985

Πολυχρονοπούλου Σ. (2012), Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες, Αθήνα

Πόρποδας, Κ. (1990). Η ανάγνωση και γραφή στα πεντέμισι και εξίμισι χρόνια. Παιδαγωγική Επιθεώρηση, 1, 65-83

Τάφα, Ε. (1995). Τεστ Ανίχνευσης Αναγνωστικής Ικανότητας. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Ξενόγλωσση

Mather Nancy & Wendling Barbara,(2012), Essentials of Dyslexia Assessment and Intervention, Wiley and Sons Inc., New Jersey

Fletcher et al, (2007), Learning Disabilities: from Identification to Intervention, Guilford Pres